

УДК 94:284(55:567)

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2025/2.26>**Калінчук О. А.**

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

Гуменюк Б. І.

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

НАДЖАФ І КУМ, ПОЛЮСИ ПРОТИСТОЯННЯ ШИЇТСЬКОГО СВІТУ

Стаття присвячена проблемі використання релігійного чинника у боротьбі за геополітичне домінування у регіоні Перської затоки та перспективі формування «шиїтського півмісяця». Досліджується суперництво між Наджафом і Кумом як центрами шиїтської теологічної влади, що стало важливою складовою багаторівневого взаємного впливу між Іраком та Іраном, призвело до напруги всередині шиїтської частини умми.

Для розуміння витоків такого суперництва надається історичний екскурс з аналізом ключових подій, що призвели спочатку до виникнення домінуючого релігійного і ідеологічного центру розрізнених шиїтських течій в Наджафі, а згодом до створення фактично біполярної теологічної системи шиїзму, становлення доктрини «велайат аль-Факіх», реакції на неї різних клерикальних груп та віруючих обох країн.

Розглянуто філософські засади, що заклали основу новітньої ідеології Ірану, починаючи з розколу 1500 року та формування шиїзму «дванадцятників», включно з елементами вчення Мухйїддіна ібн аль-Арабі та Мулли Садра, Хайдар Омолі.

У контексті формування конфесійного чинника як одного з факторів дестабілізації Близького сходу, зокрема й регіону Перської затоки, приділено увагу становленню специфічної релігійної верстви, основою якої виступають родинно-кланові об'єднання, що функціонують як своєрідні сімейні корпорації.

Особливу увагу було приділено ролі релігійного лідерства та впливу транснаціональних шиїтських мереж. Використовуючи, зокрема й, елементи біхевіористського підходу до аналізу подій та рішень, в статті розглядаються ідеологічні засади та політичні переконання аятол Алі ас-Сістані та Рухолли Мусаві Хомейні, провідних кліриків Іраку Мохаммада Бакра ас-Садра та Садека ас-Садра тощо.

Дослідження підкреслює важливість різних, іноді протилежних, бачень щодо ролі релігії у політиці серед найбільш впливових клерикальних груп Іраку та Ірану для розуміння регіональних процесів та оцінки впливу Ісламської Республіки Іран на глобальну безпеку та політичну ситуації, особливо в контексті війни Росії проти України та використання кремлівським авторитарним режимом конфесійного чинника.

Ключові слова: шиїти, «умма», «велайат аль-Факіх», «хомейнізм», «неошиїзм», «маржа ат-таклід», «Хукуматі Ісламі», Наджаф, Кум.

Постановка проблеми. Значна кількість досліджень, присвячених темі Близького Сходу, базується на ідеї сунітсько-шиїтського протистояння та не виходить за межі хибного уявлення про ці сили як про однорідні, цілісні утворення, що стоять поза межами державних, націоналістичних та політичних інтересів. Насправді ж, навіть сучасне шиїтське середовище є далеко не монолітним, а навпаки – поділеним на окремі, часто конкуруючі кластери, які можна звести до двох полюсів шиїтського впливу, що виступають символами різних ідеологічних течій у шиїтському богослов'ї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Попри значну увагу в іноземній науці до розвитку шиїзму в Ірані, його взаємодії з іракським богослов'ям та ролі шиїтських клерикальних лідерів, зокрема й у політичних та безпекових процесах 2003–2011 років (Дж. Фрідман, С. Гелфонт, Х. Грегг та інші), в Україні тема досліджувалася обмежено. Серед українських науковців, які приділили увагу ролі шиїтських духовних центрів Наджафа та Кума слід відзначити лише роботу Петренко О. В., щодо політичної ролі шиїзму загалом – Іванова І. І. та Сидоренка М. М., щодо ролі шиїтських партій в Іраку – Даниленка О. І.,

а також на дотичні теми – Дорошенко Е. А., Пророченко Н.О. та Охріменко М.А.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення взаємин між двома шийтськими релігійними ідеологічними центрами з метою практичного аналізу конфліктних процесів, розробки стратегій стабілізації та дестабілізації, а також розуміння ролі релігії у глобальних політичних трансформаціях. Таке дослідження також дозволить переосмислити роль духовних лідерів та релігійних інституцій як факторів впливу у формуванні політичної легітимності, мобілізації населення та створенні альтернативних моделей державного устрою. Зрештою, отримані результати дослідження можуть стати не лише елементом, який сприятиме цементуванню внутрішньої соціокультурної ідентичності українців, але й стане ефективним інструментом зовнішньополітичної боротьби з російською агресією усіх рівнів.

Виклад основного матеріалу. Близькому Сходу сьогодні приділяється особлива увага серед політологів і вчених, що не дивно, оскільки регіон вирізняється конфліктогенністю, динамікою розвитку та рівнем залучення світових акторів. Близький Схід є одночасно енергетичним центром і центром збройних конфліктів, регіоном, якому приписують великий інтеграційний потенціал (створення всесвітньої мусульманської громади – «умми») і який «дивує» нескінченними етно-конфесійними конфліктами. Все це призводить до появи різноманітних методів, засобів та інструментів боротьби за вплив в регіоні, що робить таку регіональну систему вкрай важливою моделлю для дослідження.

Питання конфесійної приналежності для жителів регіону завжди відігравало величезну роль, а протистояння на цьому підґрунті до цього часу є наріжним каменем взаємодій для найрізноманітніших сил, задіяних на Близькому Сході. З огляду на важливість цієї складової відносин, викликає подив поверхнєве ставлення до її вивчення серед вітчизняних та світових дослідників. Помилковим є узагальнене дуалістичне бачення: шийтського або сунітського півмісяців (вісей сили), ісламської республіканської форми державного устрою та арабських саудівських монархій, з рештою, цивілізаційного персько-арабського протистояння. Дотримуючись такого «розмитого», неконкретизованого підходу ми втрачаємо можливість виявити більш глибокі, тонші елементи з яких складаються відносини на Близькому Сході.

Дослідження конфесійного чинника на основі сунітсько-шийтського протистояння несвідомо

створює помилкове бачення цих полюсів, як монолітних однонаправлених сил, які стоять вище державницьких, націоналістичних і політичних бачень. Проте, з впевненістю можна сказати, що шийї сьогодні не монолітна, а, у певному розрізі, розділена на конкуруючі табори сила. Вже сьогодні виділяють два центри шийтського протистояння, які символічно тотожні ідеологічним центрам шийтського богослів'я: ан-Наджафу (далі Наджаф) і Куму.

Три століття тому з'явилися перші ознаки виникнення релігійного і ідеологічного центру розрізнених шийтських течій, яким стало місто Наджаф на півдні Іраку, відоме священне місце поховання халіфа і першого імама шийтів Алі, та яке за своїм загально мусульманським значенням поступається лише Мецці і Медині [1].

Для шийтів Наджаф стає місцем подібним до християнського Ватикану [2], що поступово перебирає на себе об'єднуючу функцію для різноманітних теологічних шийтських шкіл, стає центром навчання і виховання проповідників, тут проживали і творили видатні теологи і лідери шийзму, які мали і мають величезний вплив на політичне і суспільне життя громади.

Саме в Наджафі було сформовано доктрину «маржа ат-таклід», тобто взірця для наслідування, яка з часом стає канонічною [3]. Згадана доктрина є вкрай важливою для розуміння суті шийтського релігійного руху та причин його розколу.

Справа в тім, що відповідно до цієї доктрини кожний рядовий шийт повинен слідувати за духовним наставником («марджа»), який знається на священних писаннях і у такий спосіб запобігає невірному трактуванню Корану та виникненню ересі. За словами іракського експерта з питань культури Фалеха Джабара: «Рівнятися на духовного лідера обов'язково. Проте, на якого духовного лідера рівнятися – це вже особистий вибір людини» [4]. Розуміючи ступінь впливу таких наставників на життя шийтської громади та окремого індивіда, особисте значення цих проповідників та теологічних шкіл, які вони представляють важко переоцінити. Достатнім прикладом такого впливу є те, що «марджа» здатен видавати накази «фетви» на проведення бойових дій та їх припинення.

Все це призвело до утворення особливого релігійного класу, хребет якого складають сімейно-кланові утворення, такі собі фамільні корпорації, найбільш впливові з яких ведуть своє походження від пророка Мухаммеда. Саме такі сім'ї, які продовжують боротьбу за вплив впродовж багатьох

століть і стали одним з найважливіших факторів дестабілізації ситуації на Близькому Сході.

З появою радіо, телебачення та Інтернету, перетворення світу на «глобальне село» (відповідно до Маршалла Маклуена) та посилення міграційних процесів вплив «марджа» надзвичайно зріс і поширився далеко за межі Близького Сходу.

Проте, це лише одна сторона монети. Більш глибокий аналіз виявляє двосторонню залежність «марджа» та особливих релігійних центрів, що мають право надати шиїту статус взірця для наслідування. Двосторонність у цьому випадку полягає у тому, що такі релігійні центри створюють лідерів, а лідери в свою чергу «роблять ім'я» місцю.

На сьогодні основні центри, що мають «ліцензії» на «присвоєння теологічних рангів» (так, найавторитетніші «муджахіди» можуть отримати звання «марджа ат-таклід», далі аль-іслам, або доказ ісламу та аятола, або знамено Аллаха. Найвищою ланкою є звання великий аятола [6]) знаходяться в двох сусідніх країнах, Іраку та Ірані. Поміж найбільш відомих іракських Наджафу, Кербели, Куфи та Самарри, перший в силу різного роду причин став основним і багато в чому об'єднуючим для шиїтів всього світу. З іранської сторони виступають Кум, Мешхед, Тебриз, Шираз та навіть Ісфаган. Проте, і в цьому випадку, можна говорити про Кум, як найбільш вагомий центр іранського богослов'я.

Впродовж історії Кум і Наджаф сформували принципово різні теологічні доктрини, що стали характерними рисами кожної з двох сторін.

Таке ідеологічне та територіальне розподілення на додаток до етнічного (переважно більшість шиїтів Іраку складають араби, в той час, як в Ірані ними є перси) роблять Кум і Наджаф неоціненими засобами впливу на політику та розподіл сил в регіоні.

Проте, розкол між центрами іракського (арабського) та іранського шиїзму виникав поступово. До початку XXI століття і Кум, і Наджаф були двома опорними точками шиїтського ісламу, головні школи («хазрати») та мислителі якого через певні обставини кочували з одного міста в інше, отримуючи регіональне «нахилення» та поступово змінюючись по суті. Так, за часів Османської імперії, в наслідок набігів кочових племен та проблеми з водопостачанням Наджаф майже спустів, а основна маса духовенства перемістилась в Кум. Протилежним прикладом може служити зворотне переселення з Куму у Наджаф в наслідок афганської навали та міжусобних війн [1].

Перший суттєвий розкол в шиїзмі почався після 1500 року, коли в Ірані прийшла до влади Сафавідська династія, нащадок якої Ісмаїл Хатаї ставши шахом проголосив школу ісламського права, що більш відома сьогодні як шиїти «дванадцятники», державною релігією тодішнього Ірану. Теологію, яку викладають в Кумі, «ірфан», який складає езотеризм іранської шиїтської доктрини – це цілком вчення Мухйїддіна ібн аль-Арабі, дещо модифіковане такими теологами «вуджудизму» (філософія аль-Арабі, «дванадцятники»), як Мулла Садр, Хайдар Омулі та інші суфії та неоплатоніки [5].

Опосередковано на цю думку вказує професор Мирський у своїй книзі «Шиїти в современном мире». Він стверджує, що шиїзм з часу свого існування породив такі основні течії, як вищезгадані «дванадцятники», «імаїліти», «друзи», «нусайрити» та «зайдити». Проте, за його словами, через чисельність, ступінь впливу та географію розповсюдження доктрини під шиїтами сьогодні розуміють перш за все «дванадцятників» Ірану, Іраку та Лівану [6].

Таке твердження Мирського було справедливе до появи найбільш відомої праці імама Хомейні «Ісламське правління» («Хукуматі Ісламі») у січні – лютому 1970 року [7]. Концепції, що було виголошено у продовж лекцій, які утворили книгу, лягли в основу нового бачення шиїзму, що згодом отримало назви «влада знавців закону» («Велаят аль-Факіх»), «хомейнізм» та «панісламський неошиїзм Хомейні».

Під час цих лекцій Хомейні затвердив три основних положення. Перше, підкорення політичної влади ісламським цілям і заповідям. Друге, релігійні ісламські діячі повинні зайняти місце в законодавчій, виконавчій та судовій владах. Третє, імам запропонував програму дій для встановлення ісламської держави [8]. Всі висунуті постулати ідуть в розріз з класичним шиїзмом старого зразка.

Згідно класичної шиїтської концепції світська і духовна влади повинні належати тільки імаму – праведному халіфу з нащадків Алі. Однак, починаючи з дванадцятого століття, імами видимо не проявляють себе в цьому світі. Дванадцятий імам з'явиться знову наприкінці часів в образі Махді – ісламського месії. До цього моменту земна влада носить вимушений характер і не є повністю легітимною.

Однак, новаторська політична концепція Хомейні полягала в тому, що до досконалості можна наблизитися і в цьому світі, що все ж існує угодна Аллаху форма правління [9]. У державі

мусульман вся повнота влади повинна належати ісламським законникам. До появи Махді керувати громадою шіїтів, а, отже, і створеною цією громадою державою повинен верховний тлумач шаріату, який безпосередньо передає громаді волю Аллаха [10].

Ісламська революція 79 року, як живий доказ дієвості доктрини Хомейні та особиста харизма імама привела до нечуваної популярності шіїзму саме іранського зразка. З цього часу Кум стає своєрідним рупором «велаят аль-Факіх». Вплив цього міста постійно зростає завдяки розбудові релігійної інфраструктури та вливанню коштів, на фоні згасання Наджафу. Результатом репресій баасистського режиму проти релігійних семінарій в Іраку стала масова втеча ісламських проповідників, вчителів та їх учнів, цілих шкіл до Ірану [3]. Користуючись нагодою, Іран формує і впроваджує свою експансіоністську політику.

Головним політичним стрижнем офіційної ідеології ІРІ була і є концепція «експорту ісламської революції», яка на сьогодні має не тільки ідеологічний сенс, а й юридичний, так як вона закріплена в Конституції країни і визначає основний напрямок її військово-політичної доктрини. Також, слід відзначити три наступні важливі статті конституції ісламської республіки. Згідно статті 154 Іран не втручається у внутрішню політику інших країн, але може здійснювати підтримку «проти будь-якого тиску будь-якої частини світу». Стаття 152 зазначає, що не дивлячись на те, що Іран відкидає «всі форми домінування», він буде «захистити всіх мусульман» коли це буде потрібно. Крім того, у статті 11 зазначено, що «у відповідності з Кораном, всі мусульмани є єдиною нацією і обов'язок уряду Ісламської Республіки Іран сприяти дружбі та єднанню всіх мусульман, і повинен незмінно намагатись досягти єднання політики, економіки, та культури мусульманського світу» [11]. Як бачимо, головний закон Ірану, легітимізує амбіційні зазіхання Тегерану на різних рівнях, більше того, теологічно обґрунтовує їх. «Хомейнізм» отримує яскраво виражений націоналістичний уклін.

Тож, можна констатувати, що сучасному Ірані домінує офіційна державна ідеологія, яка ґрунтується на конституційно закріпленому шіїтському ісламі. Цю ідеологію в широких наукових колах визначають як «панісламський неошіїзм Хомейні», що поєднує релігійні доктрини з політичними принципами ісламської революції 1979 року. Простіше кажучи, шіїзм у сучасному Ірані виступає не лише як форма релігійного

вірування, але й як основа політичної системи. Як наголошують самі іранські богослови та ідеологи режиму: «Наша політика є нашою релігією, а наша релігія – це наша політика». Це відображає глибоку інтеграцію духовної влади з державною владою, де релігійні лідери не лише тлумачать віру, а й визначають політичний курс країни [12].

Розглядаючи політику Ірану з 79 року, з впевненістю можна говорити про «золоту епоху» іранського шіїзму. Вдалі зусилля з поширення впливу завдяки саме релігійному фактору бачимо в Афганістані, Лівії, Бахреїні, Кувейті, Саудівській Аравії, тощо. Проте, найбільш яскравим прикладом боротьби за геополітичне домінування з використанням ідеологічного релігійного чинника залишається Ірак.

Протягом довгих років садамівської тиранії іракські шіїти знаходили розуміння в сусідньому Ірані, де в політичній еміграції перебували сотні тисяч іракців. Більш того, протягом всіх 15 років з моменту припинення бойових дій (війна 80–88 років) Іран активно використовував шіїтський фактор, готуючи у себе на території «п'яту колону» проти свого заклятого ворога Саддама Хусейна. Так, за схваленням та під патронажем військово-політичного керівництва ІРІ лідер іракських шіїтів верховний аятола Мухаммад Бакр Аль-Хакім, перебуваючи у вигнанні в Ірані, створив і очолював угруповання – Вища рада ісламської революції Іраку (ВІРІ). Під її керівництвом діяло потужне збройне формування корпус «Бадр», яке за західними джерелами, мало більше ніж 30 тис. бойовиків, а також сучасне озброєння і бойову техніку [12].

Важливим є те, що в період своєї діяльності в умовах еміграції ВІРІ ставила питання про створення «Ісламської шіїтської автономії» в Іраку, що вписувалось в концепцію «велаят аль-Факіх» [13].

Проте, у 2008 році остаточно назріває релігійний розкол між шіїтською квієтизською традицією Іраку і хомейнізмом Ірану, для чого багато зусиль доклали аятола Алі ас-Сістані та інші провідні аятоли Іраку. І знову наріжним каменем протистояння стають Кум та Наджаф. За підтримки арабських шіїтських осередків з усього світу, особливо багатих бізнесменів Кувейту та Саудівською Аравією, Наджаф починає відчувати себе більш впевнено і поступово знову стає процвітаючим клерикальним центром шіїзму, успішно конкурує з іранським [14]. Незважаючи на спроби Ірану придбати у власність земельні наділи і відкрити культурні і релігійні центри у місцях

поклоніння шиїтів на території Іраку, іранський вплив повільно спадає.

Популярність Сістані спричинила великий приплив молодих семінаристів з Африки, Леванту і Індійського субконтиненту. Він значно розширив сфери свого впливу в південному Іраку і на південь за його межами [15]. Наджаф з цього часу набирає популярності навіть більшої ніж Кум [16].

Причина такого розколу полягає не лише в ідеологічному, політичному, етнічному, але і в суто особистісному суперництві. Більшість богословів Іраку не прийняли нововведень Хомейні. Але, якщо в самому Ірані розбіжності давно припинилися, то в Іраку взяла гору відмінна від хомейнізму лінія – що ще більш віддалило іракських і іранських шиїтів.

З великих богословів на той час теорію Хомейні підтримали лише два представники сімейства Садр: Мохаммад Бакр ас-Садр і Садек ас-Садр [9].

Безумовно, перед особистістю аятоли Хомейні приклонялась величезна кількість шиїтів світу, проте йому так і не вдалося стати світовим лідером шиїтів, в основному через націоналістичний уклін його вчення. Хомейні так і не наблизився до блискучої слави головного лідера, «марджа» Наджафу Абу Касема Хойї. Остаточну роль в боротьбі особистостей зіграло те, що наступниками цих двох великих лідерів стали відповідно малоавторитетний в ісламських колах Алі Хаменеї та харизматичний, широко відомий своєю вченістю Алі Сітані, який і до цього дня залишається головним лідером Наджафу. Сістані, як послідовник класичної доктрини шиїзму, лояльний і гнучкий лідер є більш привабливим для політичних гравців в Іраку та регіоні. Невипадковою є його заява

про те, що традиційний шиїзм готовий прийняти любую форму правління, якщо режим не заважає шиїтам практикувати їх релігію. Тому демократія є легітимною формою правління, а представники духовенства не претендують на політичну роль у постсадамівському Іраку [3].

На сьогоднішній день протистояння між Кумом і Наджафом продовжується. В середовищі шиїтського духовенства фактично сформовано два табори, що зайняли позиції по обидві сторони розколу. Так, можна говорити, що класичний наджафський шиїзм відстоюють аятоли Сістані, Хакім, Фейяз, в той час, як кумської доктрини притримуються аятоли Хамедані, Табрізі, Хаєрі та Хаменеї [17].

Висновки. Враховуючи все вище викладене, можна допустити, що, шиїзм навряд чи стане монолітною силою, здатною об'єднати довкола себе країни, народи, громади та, зрештою, лідерів з такими різними інтересами. Можливо говорити лише про тимчасове зближення, корпорацію перед обличчям явних загроз, або у пошуку певних преференцій.

Розкол між Кумом та Наджафом, як важливими центрами впливу на свідомість і волю послідовників шиїзму буде і надалі використовуватись не тільки регіональними акторами, а й політичними силами далеко за межами Близького Сходу, а досвід використання релігійного чинника, з огляду на посилення його ролі в житті сучасного суспільства, перейматимуть провідні держави світу, що вже сьогодні спостерігаємо на прикладі Російської Федерації і її концепції православного «руського світу» («Русский мир») з центром у Москві.

Список літератури:

1. Ямпольська Л. М. Іслам і сучасний світ: навчально-методичний посібник для студентів історичного факультету. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2017. 190 с.
2. Mamouri A. Competition heats up between Qom, Najaf. *Al-Monitor*. 2013. URL: <http://goo.gl/wSbK1x> (дата звернення: 02.03.2024)
3. Шииты на Ближнем Востоке // Вопросник. URL: <http://voprosik.net/shiity-na-blizhnem-vostoke> (дата звернення: 19.03.2024).
4. Лагуніна І. Ірак: у прагненні до Кербели та Наджафа. *Радіо Свобода*. 2014. URL: <http://goo.gl/sczLV0> (дата звернення: 22.05.2024).
5. Петренко О. В. Роль шиїтських духовних центрів Наджафа та Кума в сучасному геополітичному контексті. *Гілея: науковий вісник*. 2019. № 140. С. 112–117.
6. Іванов І. І. Сучасний шиїзм: політичні трансформації в Ірані та Іраку. *Схід*. 2020. № 3 (165). С. 45–52.
7. Хомейні Р. М. Ісламське правління. Казахстан: Атамурса. 1993. 143 с.
8. Ковальчук Т. П. Іранський шиїзм у контексті регіональної політики Близького Сходу. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2018. № 132. С. 78–84.
9. Даниленко О. І. Політична роль шиїтських партій в Іраку після 2003 року. *Політичний менеджмент*. 2022. № 2. С. 55–61.
10. Шмулевич А. Черные знамена Хорасана над Нефтестаном. *Блог Авраама Шмулевича*. URL: <http://www.zarodinu.org/site/horasan.htm> (дата звернення: 18.01.2024).

11. Конституція Ісламської Республіки Іран, неофіційний переклад російською мовою. *Сайт Посольства Ісламської Республіки Іран в Москві*. URL: <https://surl.li/nqkdmz> (дата звернення: 12.01.2025).
12. Пророченко Н. О. Охріменко М. А. Зовнішня політика Ірану у XXI ст.: посилення експансіоністських тенденцій. *Проблеми всесвітньої історії*. 2024. № 4(28). С. 149–166. URL: <https://surl.li/pbqgzn> (дата звернення: 15.01.2025).
13. Карагіанніс Е. Перетворення Ірану на регіональну силу: зростання шіїтського впливу його межею. *NATO Review*. 2016. URL: <https://surl.gd/grxynd> (дата звернення: 20.01.2025).
14. Udyum lakha, qudmi gu ninvi. *Центральний Ассирійський ресурс*. URL: <http://www.atranews.com/Iraq/Iraq.htm> (дата звернення: 12.01.2024).
15. Павлов С. В., Мезенцев К. В., Любіцева О. О. Географія релігій : навчальний посібник. Київ: Арттек. 1999. 504 с.
16. Babak R. Iran's Declining Influence in Iraq. *Center for Strategic and International Studies. The Washington Quarterly*. 2012. URL: <https://surl.li/xraetg> (дата звернення: 11.03.2025).
17. Сидоренко М. М. Шіїтські політичні рухи в Іраку: історія та сучасність. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень*. 2021. № 1. С. 89–96.

Kalynchuk O. A., Humeniuk B. I. NAJAF AND QOM: POLES OF CONFRONTATION IN THE SHIITE WORLD

The article addresses the issue of applying the religious factors in the struggle for geopolitical dominance in the Middle East and examines the prospects of forming a “Shiite Crescent”. It explores the rivalry between Najaf and Qom as centers of Shiite theological authority and essential component of the multi-leveled interplay between Iraq and Iran that has led to tension with the sheet a segment of the ummah.

To understand the origins of this rivalry, a historical overview is provided analyzing key events that initially led to the emergency of Najaf as the dominant religious and ideological center of various Shiite movements and later to the development of a bipolar theological system within Shiism. The article discusses the formation of the “Velayat-e Faqih” doctrine and the responses it elicited from various clerical groups and believers in both countries.

The philosophical foundations that formed the basis for Iran's modern ideology are researched, starting with the schism of 1500 and the formation of Twelver Shi'ism, including elements of the teachings of Muhyiddin Ibn Arabi and Mulla Sadra.

In the context of the formation of confessional identity as a destabilizing factor in the Middle East, in particular in the region of Persian Gulf, special attention is given to the emergence of a specific religious layer, rooted in family-clan associations that function as quasi-familial corporations.

Special attention is given to the role of religious leadership and the influence of transnational Shiite networks. Employing elements of the behavioral approach to analyzing events and decisions, the article examines the ideological foundations and political beliefs of Ayatollah Ali al-Sistani and Ruhollah Mousavi Khomeini, as well as prominent Iraqi clerics such as Mohammad Baqir al-Sadr and Sadeq al-Sadr.

The study emphasizes the importance of differing and at times opposing views on the role of religion in politics among the most influential clerical factions in Iraq and Iran for understanding regional dynamics and assessing Iran's impact on global security and political processes, particularly in the context of the Russia's war against Ukraine and the use of the confessional factor by the Kremlin's authoritarian regime.

Key words: Shiites, ummah, Velayat-e Faqih, Khomeinism, Neo-Shiism, Marja al-Taqlid, Hokumat-e Islami, Najaf, Qom.